

мадян між собою і значінне виборних їх заступників. З сього боку XXV т. „Актів“ має близький звязок також з актами попереднього XXIV тома про бояр, де показано було як сї бояри переходили зі служебної верстви суспільства в селянство.

До виданих в XXV томі актів приточена статя председателя Виленської археографічної комісії Ю. Крачковского. Тут на підставі надрукованих документів зроблені нариси становища селян і иньших низших верств суспільства XVI ст. в різних староствах та панських маєтках, показано, при яких умовах вело ся хазяйство і різні промисли (як стріленство, рибальство та др.), які були права різних начальників і т. ин.

XXVI том Виленських актів містить в собі документи актової книги Упитского гродского суда за 1585--1587 рр. Упита — тепер невелике місточко Поневижского повіта Ковенської губернії, раньше же, в XVI ст. се було значне місто Литви, де був гродский суд. Вся майже актова книга сього суда уміщена в XXVI томі „Актів“, тим то тут ми знаходимо різнородні документи, які мають лише те спільне, що дотикають ся одної околиці; але для дослідника старовини й така мішанина може дати багато жинва. На се й вказує в передмові до XXVI тома „Актів“ член виленської археографічної комісії Ф. Добрянський; він дещо й сам скомбінував з того материялу для змалювання суспільного життя XVI столітя в тім закутку коренної Литви. В своїй статі він дав доволі місця вясненю питання про ціни й вартість різних річей домашнього життя і війни. Окрім того Д підносить, що надруковані в XXVI томі акти, писані руською мовою в місцевости з людністю чисто литовською можуть мати значінне й для фільольогів. Для нас сї материяли особливого значіння не мають, палезачи до зовсім чужої території.

В кінці XXVI тома, крім звичайних показчиків імен географічних і осіб, додано ще словарець технічних і мало зрозумілих слів і виразів. Сей додаток дає багато материялу для словника актового язика, в якому тепер почуваєть ся пильна потреба, бо видані ранійше словарі (як Горбачевського, виданя тоїже Виленської комісії, Новицького, вид. Київської комісії) вже не відповідають сучасному рівеню наших потреб і нашого знання.

Ю. С.

А. А. Папковъ — Братства. Очеркъ исторіи западно-русскихъ православныхъ братствъ, Сергієва лавра, 1900, стор. 4+64+291+22+5+39.

Книжка ся зложила ся з статей друкованих в московській часописи Богословській Вѣстникъ в 1898 і 1899 рр., що були тодіж коротко

обговорені в Записках (т. ХХХШ). Випускаючи їх особною книжкою, автор додав до них чималий вступ (64 стор.) і доповнення. Се обов'язує нас ще раз дати його праці місце на сторонах нашої часописи, тим більше, що критично вона й за першим разом не була оцінена.

В передмові автор остереігає, щоб не ставити його праці за високих вимог — се тільки „проба систематичного викладу загальної історії брацтва в систематичнім порядку“; книга, очевидно, не претендує на значінне самостійної наукової праці, й дійсно не має такого характеру. Се робота більше компілятивна, а навіть часом і не критична.

Таку скромність в поставленню задач праці трудно похвалити. Автор, очевидно, вложив в свою працю чимало труду і як би став на становищу наукового дослідника, то з невеликим додатком труду міг би дати працю далеко ціннішу. А тепер вона може служити лише для загальнішого познайомлення з історією брацтва, та й то в користанню нею треба часами бути обережним.

Бувши, видно, вихованцем православної духовної школи, автор і в своїй праці виходить з чисто конфесійного становища. Він слідить історію брацтва не як певного суспільно-культурного явища, в зв'язку з суспільними й культурними відносинами й їх еволюцією, а як орган православної церковної організації й боротьби за православіє, в зв'язку з історією православ'я в Польщі. Тому з приходом білоруських земель до Росії тутешні брацтва „умерають натуральною смертю“, і хоч може у самого автора десь на споді душі ворушилися деякі непевности що до „натуральности“ такого кінця для сих так високо ним прославлених організацій під православним протекторатом російського правительства, та він не шукає причин тому, так як не шукав за причинами їх розросту під неприхильною системою католицькою правительства Польщі. Взагалі в книзі навіть лишаючи на боці сей брак ширшого погляду на історію брацтва, загато загальників, а дуже мало аналізи явищ і фактів чи в історії брацтва, чи в їх устрою і внутрішніх відносинах.

Конфесійне становище автора взагалі сильно виявляєть ся і в його оцінці подій. Всі заходи в інтересах православ'я похвальні, всі заходи против нього — дістають непохвальні назви фанатизма, нетолеранції і т. д. Такими вони, розумієть ся, і в дійсности могли бути, але таке наперед повзяте становище не тільки знеохочує об'єктивного читача, але й авторови не помагає до об'єктивного орієнтування в фактах. Справедливість однак вимагає признати, що місцями автор виломлюєть ся з такого конфесійного погляду — так нпр. він не рішаєть ся кинути камінем на Смотрицького за його перехід на унію й бачить тут акт правдивого переконання.

Найбільше компілятивний характер має вступ, де автор захотів переїхатись по історії латинства на Русі й становищі руського елемента й православія в Литві й Польщі, опираючи ся при тім часом на цілком баламутних джерелах, особливо на Карбуті та цитуючи зовсім апокрифічні звістки (як „урок Романа Галицького“ папам, руська печатка Ольгерда або литовські соймики від часів Городельського привилею — с. 15, 21, 31 і т. и.). Волів би автор докладніше спинити ся на генезі брацтв; він се робить, але трохи за коротко й побіжно. Виводить він церковні брацтва від староруських братчин і брацтв медових, і се зближення вповні оправдане, тільки його треба було зробити докладніше, а при тім застановити ся над дорогою розвою з тих медових брацтв пізнійших церковних організацій. В літературі нпр. нераз вказувано на впливи цехової організації на сей розвій, але автор тільки при кінці своєї книги (с. 285), і то зовсім побіжно й коротенько згадав про такий вплив. Вагагалі, генеза лишила ся не висліджена докладно.

Від першого розділу автор входить уже *in medias res*. Генетичного звязку брацтв із давнішими організаціями не вказано (вступ додано пізнійше). Брацтва виступають тут більше твором грецьких єрархів ніж руської суспільности; з притиском при тім підносить автор, що церковне відродження у нас не мало характера „воєвничого протеста против непорядків у церкві“ як у протестантів, тимчасом як в дійсности участь „мирян“ в церковних справах і звязане з тим відродженне викликані були як раз непорядками в єрархії. Описуючи відносини брацтв до єпископів, автор стоїть на звичайно прийнятій погляді, що нехить єпископів до брацтв мала причину в їх непорядности — відти неохота до контролі мирян. Мині перед кільканайцятьма літами прийшло ся бути сьвідком боротьби брацтва з єпископами в однім російській місті, знати особисто єпископів і провідників брацтва, і я міг переконатися, що опозиція єпископів виходила з віками усьвяченої в східній, так само як і в західній церкві повновласти єпископа, так що тут, лишаючи на боці самі непорядки, а беручи справу принципіально, треба признати певне — хоч би й формальне оправданне — й єпископській партії. Самі відклики до устрою християнської церкви перших віків на се не вистануть: церковний устрій XVI в., так як і нинішній, занадто відійшов від тих перших віків; людей треба судити передо всім із обставин їх часів, і коли в принципі ми рішучо спочуваємо демократичному устрою церкви, голошеному брацтвами, то се не повинно перешкаджати нам зрозуміти становище єпископів.

Як я вже сказав, автор слідить історію брацтв на тлі історії православія в Польсько-литовській державі; самій історії православія він дає так багато місця при тім, що властива історія брацтва топе в ній і не

виступає досить виразно на с'єм тлі. При тім автор все слідить головню тільки одну сторону в історії брацтв — відносини до католицизма й унії, відносини ж до „своїх“ вістають ся здебільшого зовсім не освітленими. Науковий апарат автора далеко не бездоганий; він не стоїть на рівені сучасної науки; цілий ряд новітших наукових студій, особливо з сторони не-православної поминено у нього, і він часто шукає опертя в писаннях перестарілих. Нпр. на с. 26 він цитує Евгенієве Описаніє соф. собора про благословенство патр. Єремії на заснованне школи в Квіві, так як би проф. Голубев не написав цілої книги на те, щоб збити сю традицію. Звістки про львівське брацтво бере він з Зубрицького і тільки по скінченню друку (див. у додатках) стають йому звістні Monumenta confraternitatis Stauropeigianae; „Літос“ він цитує з виїмків у Сводній літописи Петрушевича, і т. и., т. и.

З усім тим, при нинішнім стані літератури церковного жита в Польсько-литовській державі книжка д. Папкова буде, без сумніву, користна, як збірка, хоч і не всюди повна й критично уложена, матеріялу до історії брацтва, і до неї мусить звертати ся читач за відомостями про них -- хоч і приймаючи їх cum grano salis.

М. Грушевський.

Н. С. Кедровъ — Древне-русскія братства (Русскій Архивъ, 1901 т. II с. 305—336).

Коли в книзі д. Папкова я мусів піднести брак повної наукової самостійности, то статя проф. Кедрова має ще більше компілятивний характер. Головною підставою послужила для неї таки книга Папкова. Але не вважаючи на такий компілятивний характер, а також і на досить несмачний — клерикально-націоналістичний (в новітшій, французькій значінню того слова) загальний тон: дешеві резонування про добродійні впливи християнства і спеціальну до них перенятливість „русского духа“, „русского сердца“, та потягання місцями до відвічальности навіть і „русского дѣла“ (специфічний російський термін, якого букет описати досить тяжко) — не вважаючи на се все статя небезкористна. В ній маємо — вправді не самостійний, часом переборщений і часто попсований ддятого, але при всім тім таки справді широко досить зачеркнений (хоч і не конче мудро переведений) загальний погляд на гезузу брацтв. Ідучи за вказаними вже Скабалоневичом анальоїями й звязками наших брацтв із західніми гільдіями, проф. Кедров виходить із громадських чи родових пирів, християнізованих потім духовенством і захованих у виді братчин, вказує анальоїї в устрою давніх парохій (впадаючи при тім у сентиментальне празднословіє про братський характер сих парохій), признає і впливи на них гільдій — але робить скок і не спи-